

Tilintarkastuksen laatu – ajankohtaiskatsaus tilintarkastuksen tieteelliseen tutkimukseen

Lili-Anne Kihn

Tämän artikkelin tavoitteena on luoda katsaus uusimpaan tilintarkastuksen laatua käsittelevään tieteelliseen tutkimukseen. Laatua yleisemminkin ja tilintarkastuksen laatua erityisesti analysoidaan sekä aiheesta muodostettujen teoreettisten viitekehysten että valittujen ulkomailla julkaistujen artikkelien pohjalta. Lopuksi niitä suhteutetaan keskenään, jolloin analysoitua tutkimusta arvioidaan esiteltyjen teoreettisten viitekehysten valossa. Tutkimuksen keskeisimmät tulokset liittyvät Garvinin (1988) ryhmittelemien laatukäsitteen näkökulmien täydentämiseen kahdella uudella näkökulmalla, tilintarkastuksen laatukäsitteen monisäikeisyyden avaamiseen sekä jo tutkittujen ja tutkimusta edelleen vaativien aiheiden ja tutkimusasetelmien kartoittamiseen.

Johdanto

Tämä artikkeli pohjautuu vuoden 2015 Tilintarkastuksen ja arvioinnin symposiumissa pitämäni esitelmään. Artikkelin tavoitteena on luoda katsaus uusimpaan tilintarkastuksen laatua käsittelevään tieteelliseen tutkimukseen valittujen ulkomailla julkaistujen teoreettisten viitekehysten ja artikkelien pohjalta. Tämä aihe on valittu kiinnostuksen kohteeksi ensinnäkin siksi, että tilintarkastuksen laatu on saanut paljon huomiota monissa kansainvälisissä (ks. esim. Knechel & Shefchik 2014; Watkins, Hillison & Morecroft 2004) ja kansallisissa tieteellisissä tutkimuksissa. Aiemmissä tutkimuksissa laadukkaan tilintarkastuksen on havaittu johtavan muun muassa edullisempiin vieraan pääoman kustannuksiin (Karjalainen 2011), vähentävän velkojen herkkyyttä asettaa yritys selvitystilaan (Sundgren 2009) ja parantavan yrityksen taloudellisen raportoinnin laatua (Miettinen 2008). Toiseksi, kiinnostus tilintarkastuksen laatua ja varsinkin laadun valvontaa, varmistusta ja tarkas-

tusta kohtaan on myös lakisäateistä (ks. esim. Kutila & Ihantola 2009; Vakuri 2011). Vaikka laadun käsitettä ei ole laissa määritelty, tilintarkastuslaki asettaa tilintarkastukselle omat vaatimuksensa. Alanderin ja Taskisen (2009, 112) mukaan Suomessa tilintarkastajien työn laadun valvontaa alettiin kehittää järjestelmällisesti ensimmäisen tilintarkastuslain (936/1994) voimaantuloista lähtien. Sittemmin asiasta on säädetty myös mm. tilintarkastusdirektiivissä (2006/43/EY) sekä uudessa (459/2007) ja uusimmassa tilintarkastuslaissa (1141/2015). Kolmanneksi, laatu on yksi liiketoiminnan menestyksen avaintekijöistä (Grönroos 2009).¹

Seuraavaksi siirrytään keskeisimpien käsitteiden – laadun ja tilintarkastuksen – määrittelyyn sekä keskeisten niitä koskevien viitekehysten esittelyyn. Sen jälkeen analysoin yksityiskohtaisesti valittujen aivan viime aikoina julkaistujen tilintarkastustutkimusten tuloksia. Viimeinen luku sisältää keskeisimmät tulokset ja johtopäätökset.

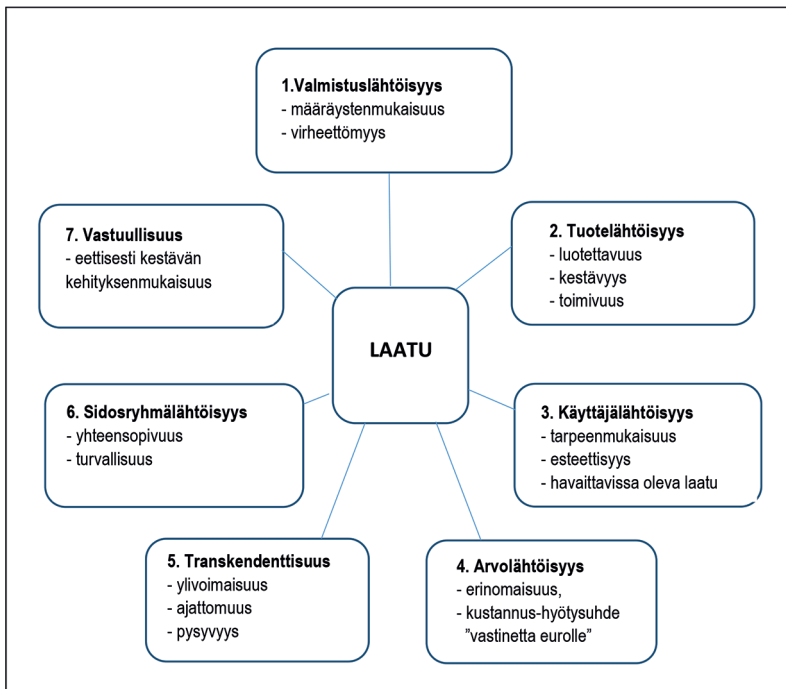
Laadun teoreettinen viitekehys

Laadun käsitettä lähestytään yleensä tuotteen, palvelun ja/tai toiminnan laadun kannalta. Sekä tuotteiden että palvelujen laadussa voidaan kiinnittää huomiota tekniseen, toiminnalliseen ja taloudelliseen puoleen. Palvelun laadussa on lisäksi tärkeä ottaa huomioon myös fyysisen ympäristön laatu. Olennaista on aina myös se, vastaavatko subjektiivisesti odotettu ja koettu laatu toisiaan vai eivät. (Grönroos 2009.) Koska laadun käsite on hyvin monidimensioinen, sitä voidaan lähteä tarkastelemaan jostain valitusta näkökulmasta tai erilaisten

¹ Vaikka laadun ja kustannusten välinen suhde ei aiempien tutkimusten mukaan ole yksiselitteinen, parempi laatu saattaa auttaa voiton tekemisessä kahdellakin eri tavalla: ensinnäkin laskemalla liiketoiminnan kustannuksia ja toiseksi kerryttämällä tuottoja (Juran & De Feo 2010). Tutkimuksissa on havaittu, että kun tuotteet ja palvelut ovat virheettömiä, korvaavien tuotteiden, hävikin, takuukulujen, asiakastytymättömyyden ja tarkastusten määrä laskee, mikä alentaa kustannuksia. Uudet tuotteet ja palvelut voidaan lanseerata markkinoille nopeammin ja tuotot, kapasiteetti ja toimituskyky kasvavat. Asiakkaiden tarpeita vastaavat ominaisuudet voivat puolestaan kerryttää tuottoja. Kun tuotteet ja palvelut ovat parempia kuin kilpailijoiden tarjoamat ja täyttävät asiakkaiden tarpeet, niitä ostetaan ja yritys saa hankittua myyntituottoja ja turvattua paremman hintatason, mikä puolestaan edesauttaa kustannusten kattamista ja voiton tekemistä. (Juran & De Feo 2010.)

keskenään kilpailevien ja toisiaan täydentävien dimensioiden avulla (Garvin 1988, 61). Garvin (1988, 40–46) on ryhmitellyt seuraavat viisi laatukäsitteen näkökulmaa: valmistuslähtöinen, tuotelähtöinen, käyttäjälähtöinen, arvolähtöinen ja transkendenttinen (ks. myös Oulasvirta 1992). Tässä tutkimuksessa niitä täydennetään edelleen sidosryhmälähtöisellä ja vastuullisella näkökulmalla (kuvio 1).

Laadun käsite saa näkökulman mukaan erilaisia merkityksiä seuraavasti (kuvio 1): Valmistuslähtöisessä näkökulmassa korostuu määräystenmukaisuus (Garvin 1988, 41) ja tuotannon virheettömyys. Tuotelähtöisessä näkökulmassa painotetaan tuotteen luotettavuutta, kestävyyttä ja toimivuutta ”tee se kerralla kunnolla” -periaatteen mukaisesti. Käyttäjälähtöisessä näkökulmassa korostetaan asiakkaan subjektiivisesti kokemien tarpeiden täyttymistä sekä estetiikkaa ja havaittavissa olevaa laatua. Arvolähtöisessä näkökulmassa pai-

Kuvio 1. Laadun näkökulmia ja merkityksiä.

nottuu erinomaisuus kustannus-hyötysuhteen ja vastinetta eurolle ajattelun puitteissa. Transkendenttisuus viittaa ylivoimaisuuteen eli tietynlaiseen synnynnäiseen erinomaisuuteen, ajattomuuteen ja pysyvyyteen, johon tyylin tai maun muutokset eivät vaikuta. (Garvin 1988, 40–60.) Nyt tässä esille ottamani sidosryhmälähtöinen näkökulma kiinnittää ISO 9000 standardien pohjalta huomiota tuotteiden ja palvelujen yhteensopivuuteen ja turvallisuuteen siten, että hyödytetään kuluttajia, yhteiskuntaa ja kansainvälistä kaupankäyntiä laajemminkin (ks. Kihn 2015, 289). Laadun vastuullinen näkökulma liittyy puolestaan eettisesti kestävään kehitykseen. Sen osa-alueina voidaan erotella taloudellinen vastuullisuus (kuten esim. kestävä pitkän ajan kannattavuus konsernissa ja sen arvoketjussa), sosiaalinen vastuullisuus (mm. henkilöstön hyvinvoinnissa sekä yhteiskunta- ja yhteisösuhteissa) ja ympäristöön liittyvä vastuullisuus (esim. resurssien hyödyntäminen kestäväällä tavalla ja tämän vaikutukset ilmastoon ja lähiympäristöön).

Tilintarkastuksen laadun teoreettiset viitekehykset

(Tilin-)tarkastus (*audit*) on tieteellisesti määriteltävissä ammattimaiseksi palveluksi, jonka toimittavat/tuottavat ammattilaiset taloudellisen ja regulatiivisen kysynnän perusteella (Knechel, Krishnan, Pevzner, Shefchik & Velury 2013). Tilintarkastuksen laatuun liittyvää tieteellistä tutkimusta on julkaistu jo yli neljän vuosikymmenen ajan eli aina siitä lähtien, kun tilintarkastuksen tieteellinen tutkimus alkoi yleistyä Yhdysvalloissa. Euroopassa tilintarkastuksen tieteellinen tutkimus alkoi yleistyä 1990-luvulta lähtien ja Suomessa 2000-luvulta alkaen, vaikka opinnäytteitä, kuten pro graduja ja väitöskirjoja, on meillä (Suomessa) toki tehty jo aiemminkin. Aikojen kuluessa tilintarkastuksen laadusta on tullut yksi keskeinen tilintarkastustutkimuksen haara (ks. esim. Knechel & Shefchik 2014; Tepalagul & Lin 2014; Watkins ym. 2004).

Vuosikymmenten kuluessa tilintarkastuksen laatua on määritelty ja mitattu huomattavasti suppeammin kuin mitä edellä on kerrottu laadun käsitteestä, mutta kuitenkin monin eri tavoin. Watkinsin, Hillsonin ja Morecroftin (2004) mukaan tilintarkastuksen laadulla on ammattikirjallisuudessa tarkoitettu lähinnä tilintarkastuksen yhdenmukaisuutta tilintarkastusstandardien

kanssa. Tieteellisissä tutkimuksissa on sovellettu useita erilaisia määritelmiä, joista yleisimpiä ovat tietävästi seuraavat (Watkins ym. 2004):

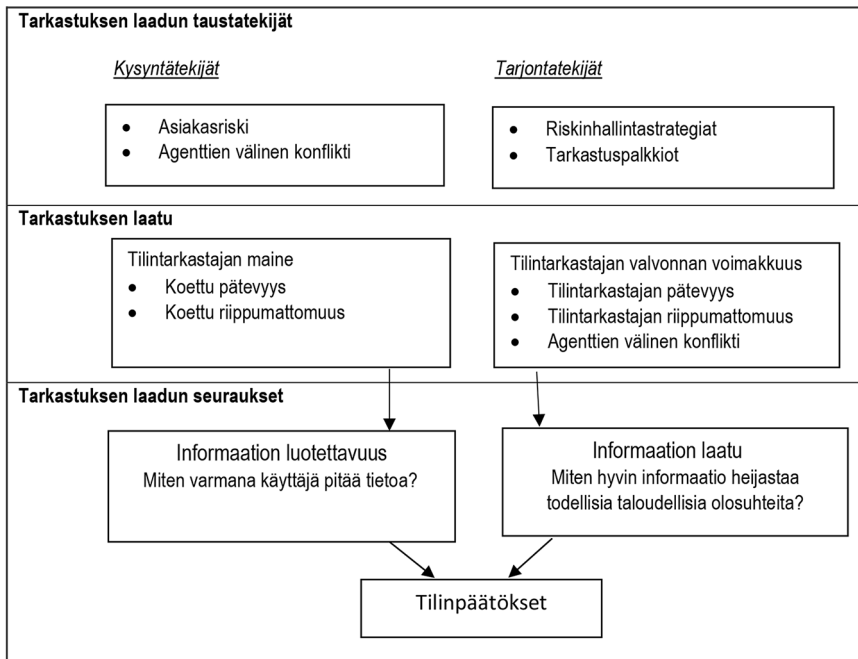
1. miten todennäköiseksi markkinat arvioivat sen, että tilinpäätös sisältää olennaisia virheitä ja että tilintarkastaja sekä löytää että raportoi ne (DeAngelo 1981),
2. miten todennäköistä on, että tilintarkastaja ei julkaise ns. puhdasta tilintarkastuskertomusta virheitä sisältävästä tilinpäätöksestä (Lee 1999),
3. miten tarkkaa tilintarkastajien raportoima tieto on (Titman & Trueman 1986) ja
4. missä määrin tilintarkastus kykenee vähentämään laskentainformaation häiriötä (*noise*) ja yksipuolisuutta/harhaisuutta (*bias*) ja parantamaan sen hienousastetta/puhtautta (*fineness*).

Seuraavassa esittelen tilintarkastuksen laatuun liittyvää tutkimusta kahden keskeisen teoreettisen viitekehysten pohjalta.

Teorettinen viitekehys I

Watkinsin ym. vuonna 2004 julkaisemassa kirjallisuuskatsauksessa kartoitettiin tilintarkastuksen laatua suhteessa taloudelliseen raportointiin. Watkinsin ym. mukaan tilintarkastuksen laatua käsittelevissä tutkimusasetelmissä ja tuloksissa voidaan erottaa seuraavat neljä keskeistä osa-aluetta: 1) taustatekijät, 2) laatu, 3) seuraukset ja 4) tilinpäätösinformaatio (ks. kuvio 2).

Kaikkein yleisimmin tutkimuksissa on Watkinsin ym. (2004) mukaan tutkittu kuvion 2 keskellä olevaa tilintarkastuksen laatua ja joko sen kysyntätekijöitä (kuten asiakasriskiä ja agenttien välistä konfliktia) tai sen tarjontatekijöitä (kuten tilintarkastajan riskinhallintastrategioita ja tarkastuspalkkioita). Tutkimuksissa on tutkittu mm. sellaisia väittämiä, että laadukkaamman tilintarkastuksen kysyntä kasvaa, kun asiakkaisiin liittyy korkea riski tai kun agenttikustannus kasvaa. On myös tutkittu väittämää, jonka mukaan erityisesti hyvämaineiset tilintarkastajat karttavat riskiä ja pyrkivät välttämään oikeusriitoja muun muassa seuraavien riskinhallintastrategioiden avulla: lisäämällä tilintarkastussuunnittelua, korottamalla tilintarkastuspalkkioita tai harkitsemalla tarkkaan asiakassuhteen hyväksymistä ja jatkamista.

Kuvio 2. Teoreettinen viitekehys I
 (Suomennos tutkimuksesta Watkins, Hillson & Morecroft 2004, 154.)

Muissa tutkimusasetelmissä on Watkinsin ym. (2004) mukaan analysoitu tilintarkastuksen laadun osatekijöiden – tilintarkastajan maineen (tai brandin) ja valvonnan voimakkuuden – välisiä suhteita tai tilintarkastuksen laadun ja sen seurausten (tiedon luotettavuuden ja laadun) välisiä suhteita. Tilintarkastajan mainetta on tällöin usein arvioitu tilintarkastajan koetun kompetenssin ja riippumattomuuden avulla. Tilintarkastajan harjoittaman valvonnan voimakkuutta on puolestaan arvioitu tilintarkastajan todellisen kompetenssin ja riippumattomuuden avulla. Tilintarkastajan maineen on oletettu vaikuttavan siihen, miten uskottavana sidosryhmät pitävät tilinpäätösinformaatiota. Tilintarkastajan harjoittaman valvonnan voimakkuuden on puolestaan ajateltu vaikuttavan tilinpäätösinformaation laatuun eli siihen,

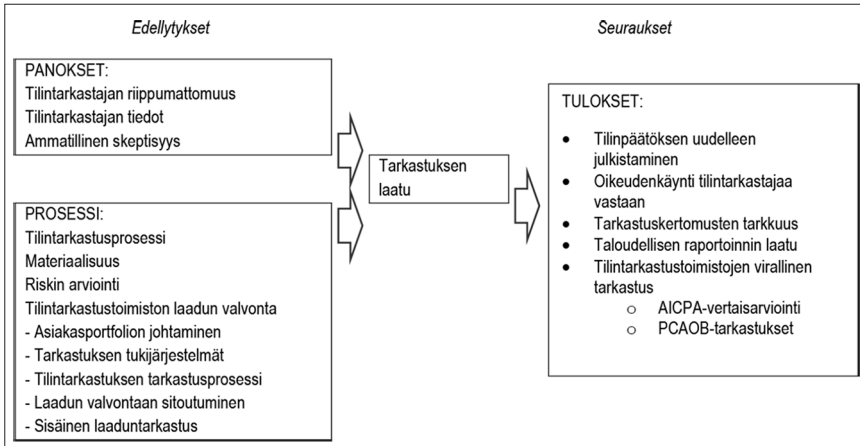
miten hyvin informaatio heijastaa todellisia taloudellisia olosuhteita.² Näiden tutkimusten haasteena on ollut se, ettei tilintarkastuksen laatua ja tilintarkastajan harjoittaman valvonnan voimakkuutta ole voitu tutkia suoraan, vaan ainoastaan niihin liittyvien muuttujien (proxien) avulla.

Teoreettinen viitekehys II

Vuonna 2014 julkaistussa viitekehyksessä Knechel ja Shefchik ovat pyrkineet tarkastelemaan tilintarkastuksen laatua vielä laajemmin eli eri sidosryhmien näkökulmasta. Heidän argumenttinaan on se, että tilintarkastuksen laatu voidaan käsittää eri sidosryhmien näkökulmasta eri tavoin. Esimerkiksi käyttäjien mielestä tilintarkastus on laadukas silloin, kun tilinpäätöksiin ei ole jäänyt virheellistä tietoa. Tilintarkastusyhteisöjen näkökulmasta tilintarkastuksen laatu on hyvä silloin, kun se on suoritettu yrityksen tilintarkastusmetodologian mukaisesti. Lainsäätäjien näkökulmasta on puolestaan tärkeää se, että tilintarkastus on suoritettu standardien mukaan.

Knechelin ja Shefchikin vuonna 2014 esittelemässä viitekehyksessä keskitytään tarkastuksen laadun eri attribuutteihin ja indikaattoreihin. Viitekehyksessä tiivistetään kansainvälisen tilintarkastustutkimuksen tulosten pohjalta sekä tilintarkastuksen hyvään/huonoon laatuun vaikuttavia tekijöitä (panoksia ja prosesseja) että sellaisia indikaattoreita (seurauksia ja tuloksia), joita on käytetty tilintarkastuksen laadun mittaamisessa (ks. kuvio 3). Tilintarkastajan riippumattomuus ja kompetenssi (tiedot ja asiantuntemus) on tässäkin viitekehyksessä esitetty tarkastuksen laatuun vaikuttavina yksilötason tekijöinä. Olettamuksena on se, että kun tilintarkastustoimistossa arvioidaan, kenelle tarkastajalle jokin tietty asiakastoimeksianto annetaan, kiinnitetään huomiota juuri tarkastajan riippumattomuuteen, tietoihin ja asiantuntemuk-

² Taustatekijät jakautuvat tarkastuksen laadun kysyntää ja tarjontaa lisääviin tekijöihin. Kysyntää lisäävinä tekijöinä tutkijat ottavat esille yrityksen ja investoijien välisen informaation epäsymmetrisyyden sekä tässä yhteydessä erityisesti asiakasriskeihin liittyvät strategiat ja agenttien välisen konfliktin. Tutkimuksissa yritysten on odotettu viestittävän tilinpäätösinformaation korkeasta laadusta valitsemalla tarkastajakseen sellaisia tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä, joilla on koetun kompetenssin ja koetun riippumattomuuden johdosta hyvä maine tai brändi. Tämä nostaa tilintarkastuksen kustannusta erityisesti korkean asiakasriskin yrityksillä, mikä voi rajoittaa niiden mahdollisuuksia valita tilintarkastaja hyvän maineen pohjalta.

Kuvio 3. Teoreettinen viitekehys II.
(Suomennos tutkimuksesta Knechel & Shefchik 2014, 131.)

seen. Näin pyritään varmistamaan se, että tilintarkastaja on halukas esittämään objektiivisia arvioita ja kykenee esittämään laadukkaita johtopäätöksiä. Kolmantena niin sanottuna prosessitekijänä Knechel ja Shefchik ottavat esille ammatillisen skeptisyyden eli sen, miten paljon tilintarkastaja käyttää harkintaa ja tekee työtä esittämiensä johtopäätösten tueksi.

Niin sanottuina prosessitekijöinä Knechel ja Shefchik ottavat esille tilintarkastusprosessin, materiaalisuuden, riskin arvioinnin sekä tilintarkastusyhteisön tai toimiston laadun valvonnan. Tutkijoiden mukaan tilintarkastusprosessi on periaatteessa systemaattinen, mutta koska asiakasriskit ynnä muut tekijät vaihtelevat asiakaskohtaisesti, tarkastajat joutuvat mukauttamaan tarkastusprosessia. Parantaakseen tilintarkastuksensa tehokkuutta tilintarkastajien on havaittu lisäävän suunniteltujen tarkastustuntien määrää, muutaman suunniteltujen testien luonnetta ja ajoitusta (esimerkiksi lähemmäksi vuoden loppua) ja/tai lisäävän kokeneempien tarkastajien ja asiantuntijoiden lukumäärää. Tutkimustulosten mukaan tarkastuspalkkioiden ja budjettien aiheuttamat paineet ovat puolestaan tilintarkastuksen tehokkuutta heikentäviä tekijöitä.

Materiaalisuuden eli olennaisuuden arviointi edellyttää subjektiivista harkintaa siitä, vaikuttaako väärän ilmoituksen suuruus informaation pohjalta tehtäviin päätöksiin. Materiaalisuuteen liittyvä harkinta vaikuttaa sekä tarkastusprosessiin että tilintarkastajan tekemiin johtopäätöksiin. Muutamien kansainvälisten tutkimusten mukaan insentiivit ovat saattaneet vaikuttaa tarkastajien päätöksiin virheellisen ilmoituksen materiaalisuudesta. (Tilintarkastajat saattavat todeta virheellisen ilmoituksen todennäköisemmin merkityksettömäksi kuin merkittäväksi silloin, kun asiakas ei sen johdosta saavuttaisi tuottotavoitettaan). (Knechel & Shefchik 2014.)

Myös tilintarkastukseen liittyvän riskin arviointi on tärkeää tilintarkastusprosessin kannalta, kun arvioidaan tarvittavan tarkastusprosessin luonnetta, ajoitusta ja laajuutta. Toimialan tuntemuksen, erikoistumisen, liiketoimintarisien, petoksen mahdollisuuden huomioon ottamisen sekä analyttisten prosessien käytön on havaittu olevan erittäin tärkeitä riskien arvioinnissa. Tutkimusten mukaan tilintarkastajat ovat tehokkaampia riskien arvioinnissa kuin niihin reagoimisessa esimerkiksi testausten aikana. (Knechel & Shefchik 2014.)

Myös laadunvarmistus vaikuttaa tarkastuksen laatuun. Tilintarkastusyhteisöillä on monia laadunvalvontaa parantavia riskinhallinnan keinoja, joita voidaan soveltaa eri vaiheissa, kuten ennen asiakastoimeksiantoa, toimeksiannon aikana ja toimeksiannon päätyttyä. Lyhyesti mainittuna tieteellisten tutkimusten mukaan näihin keinoihin lukeutuvat asiakasportfolion hallinta (eli valikoivuus asiakastoimeksiantojen hyväksymisessä ja jatkamisessa), tarkastuksen tukijärjestelmien (kuten tarkistuslistojen ja ohjelmistojen) hyödyntäminen epävarmoissa tilanteissa, tehdyn tilintarkastustyön läpikäynti, toimeksiantokohtainen laadunvalvontatarkastus, ja sisäinen laaduntarkastus (Knechel & Shefchik 2014).

Tilintarkastuksen laadun indikaattorien osalta Knechel ja Shefchik (2014) korostavat sitä, ettei tilintarkastuksen hyvä laatu ole tutkijoiden havaittavissa. Tutkijat ovat siten joko analysoineet hyvään tai huonoon laatuun liittyviä havaittavissa olevia tekijöitä, kuten esimerkiksi taloudellisen raportoinnin laatua, tarkastuskertomusten tarkkuutta ja/tai virallisten tarkastusten (kuten esimerkiksi American Institute of Certified Public Accountantsin [AICPA]

tai Public Company Accounting Oversight Boardin [PCAOB]) tuloksia. Vaihtoehtoisesti tutkijat ovat analysoineet sitä, mitä laadukas tarkastus ei ole. Esimerkiksi voidaan selvittää, joudutaanko tilinpäätös julkistamaan uudelleen tai onko tilintarkastajia vastaan nostettu oikeusjuttuja. Molemmissa tapauksissa joudutaan turvautumaan jälkikäteen mitattuihin indikaattoreihin.

Uusimpia tutkimustuloksia

Seuraavaksi havainnollistan tilintarkastuksen laadun tutkimusta valitsemieni viimeaikaisten kansainvälisten tutkimusten avulla. Artikkelit on valittu seuraavien kriteerien pohjalta: 1) ne on julkaistu tasokkaissa tieteellisissä aikakauskirjoissa ulkomailla, 2) ne on julkaistu viime vuosien kuluessa, ja 3) ne ovat erityyppisiä kattaen erilaisia tilintarkastustutkimuksen aihepiirejä ja lähestymistapoja.

Julkaisu 1

Tutkimuksista ensimmäinen liittyy yksilötasolla havaittavaan tilintarkastuksen laadun vaihteluun. Aiemmissä tutkimuksissa myös sellaisten seikkojen kuin tilintarkastajan taitojen ja persoonallisuuden on havaittu vaikuttavan tilintarkastuksen laadukkuuteen (Nelson & Tan 2005, 42). Gul, Wu ja Yang (2013) ovat tuoneet tähän aihepiiriin uuden näkökulman tutkimalla sitä, vaikuttavatko yksittäiset tilintarkastajat tilintarkastuksen laatuun ja jos, niin miten. Tulokset on esitetty *The Accounting Review* -lehdessä julkaistussa artikkelissa ”Do individual auditors affect audit quality? Evidence from archival data”. Aihetta tutkittiin 800 yksittäisestä tilintarkastajasta tietokantaan kerätyn aineiston pohjalta Kiinassa, jossa tilintarkastajien ammattikunta perustettiin 1980-luvun alkupuolella ja jossa se on sittemmin voimakkaasti kasvanut. Tutkimuksessa tilintarkastuksen laadukkuutta pidettiin parempana, jos tilintarkastajalla oli alhaisempi kynnys antaa mukautettu tarkastuslausunto ja rajoittaa tuloksen järjestelyä.

Raportoitujen tutkimustulosten pohjalta tilintarkastuksen laadussa on sekä taloudellisesti että tilastollisesti merkittävää yksittäisistä tarkastajista johtuvaa hajontaa sekä suurissa että pienissä tilintarkastusalan yrityksissä. Yksit-

täisten tilintarkastajien aiheuttamaa hajontaa oli osittain mahdollista selittää tilintarkastajien ominaispiirteiden avulla. Näitä olivat koulutus, työkokemus suurista (Big N) tilintarkastusyhteisöistä, arvoasema ja poliittinen jäsenyys. Sellaiset tilintarkastajat, jotka olivat myös partnereita tai jotka olivat altistuneet länsimaisille laskentajärjestelmille yliopistokoulutuksensa aikana tai jotka olivat työskennelleet suurissa länsimaisissa tilintarkastusyhteisöissä, olivat konservatiivisempia; kun taas ne tilintarkastajat, joilla oli maisterin tutkinto tai Kiinan kommunistisen puoleen jäsenyys, olivat aggressiivisempia. Näiden tulosten pohjalta tutkijat olettivat, että tilintarkastajien yksilölliset ominaispiirteet vaikuttavat heidän harkintaansa ja päätöksiinsä, ja tämä johtaa yksilötason eroihin tilintarkastuksessa. Tilintarkastajien aggressiivisuudella osoitettiin olevan positiivinen yhteys lain määräämiin/lainsäädännöllisiin sanktioihin (rangaistuksiin) sekä siihen, miten usein liian suureksi ilmoitettuja tuottoja tai omaa pääomaa joudutaan korjaamaan. Tilintarkastajien syntymävuodella ja sukupuolella ei havaittu olevan vaikutusta. Tutkitun mallin selitysvoima oli 33,82 prosenttia, mikä tarkoittaa, että se selitti tutkitusta ilmiöstä osan, mutta ei koko kokonaisuutta.

Julkaisu 2

Tilintarkastuksen laadun suhdetta tilintarkastajien tarjoamiin muihin palveluihin on aiemmin tutkittu lähinnä pörssiyrityksissä ja saadut tulokset ovat olleet ristiriitaisia. Svanströmin *European Accounting Review*'ssä vuonna 2013 julkaistun tutkimuksen uusi näkökulma liittyy siihen, että hänen tutkimuksessaan keskitytään listaamattomiin, lähinnä pieniin ja keskisuuriin (pk-) yrityksiin. Tutkimuksessa lähdetään liikkeelle siitä olettamuksesta, että koska pk-yritysten johdolla on yleensä vain vähän laskentatoimeen liittyvää osaamista, tilintarkastajalle muodostuu merkittävä rooli erilaisten laskentatoimeen ja verotukseen liittyvien kysymysten neuvonnassa. Neuvontaroolin oletetaan olevan erilainen pk-yrityksissä kuin pörssiyrityksissä, ja tästä syystä myös tilintarkastajien antamalla neuvonnalla oletetaan olevan erilainen vaikutus tilintarkastuksen laatuun pienissä yrityksissä. Tilintarkastajan tarkastusprosessin kuluessa antamien neuvojen oletetaan olevan tärkeämpiä pienissä listaamattomissa yrityksissä. Siten Svanströmin tutkimuksessa keskitytään

tilintarkastuksen laadun ja neuvonta- tai tukipalvelujen väliseen suhteeseen seuraavilla eri alueilla: i) laskentatoimessa, ii) verotuksessa, iii) juridiikassa ja iv) investoinneissa.

Kuten aiemmissakin vastaavissa tutkimuksissa, tilintarkastuksen laatua mitattiin sen perusteella, millaiseksi johto kokee sen. Tutkimuksessa hyödynnettiin 420 yksityisomistuksessa olevalta ruotsalaiselta pk-yritykseltä kerättyä aineistoa. Ruotsissa tilintarkastajat voivat tarjota useamman tyyppisiä neuvontapalveluja asiakkailleen (eli verotukseen, juridiikkaan, johdon konsultointiin, investointeihin ja talouteen liittyviä palveluja). Tutkimuksen keskeisimmät tulokset osoittavat, että tilintarkastuksen laatu on positiivisesti yhteydessä sekä tilintarkastajan yleensäkin tarjoamiin neuvontapalveluihin että erityisesti laskentatoimeen liittyviin palveluihin. Tutkimuksessa havaittiin myös, että johdon kokemalla tilintarkastuksen laadulla oli positiivinen yhteys neuvontapalvelupalkkioiden suhteelliseen osuuteen kokonaispalkkioiden määrästä. Tutkimuksen johtopäätöksenä esitettiin, etteivät tarkastajien samanaikaisesti tarjoamat tilintarkastus- ja neuvontapalvelut välttämättä heikennä tilintarkastajan riippumattomuutta, vaan pikemminkin ne edistävät tiedon leviämistä eri palvelualueilla.

Julkaisu 3

Myös tilintarkastuksen laadun ja palkkioiden välistä suhdetta on tutkittu. Ettredge, Fuerherm ja Li julkaisivat aiheesta artikkelin ”Fee pressure and audit quality” *Accounting, Organizations and Society* -lehdessä vuonna 2014. Tutkijat selvittivät erityisesti tilintarkastuspalkkioihin liittyvien paineiden ja tilintarkastuksen laadukkuuden välistä suhdetta viimeisimmän suuren taantumun aikana, joka alkoi Yhdysvalloissa joulukuussa vuonna 2007 ja päättyi kesäkuussa vuonna 2009. Aihe oli aiheuttanut huolta erityisesti regulaattoreissa, kuten PCAOB:ssä.

Tilintarkastuksen laadukkuutta tutkittiin käänteisesti tarkastetusta aineistosta löytyneiden virheiden pohjalta. Tilintarkastuspalkkioihin liittyvää painetta mitattiin tutkittujen asiakkaiden niin sanottujen normaalipalkkioiden ja todellisten palkkioiden erolla. Oletuksena oli, että taantumun aikana tilintarkastustoimistojen on vaikeampi korottaa palkkioitansa, vaikka asiak-

kaiden koko ja kompleksisuus ja niiden taloudellisen riskin määrä kasvaisivatkin.

Tutkimus toteutettiin 3039:n sekä Audit Analytics- että Compustat-tietokannoissa esiintyvän yrityksen vuoden 2008 tietojen avulla. Tutkimuksen tuloksena tilintarkastuspalkkioihin liittyvän paineen havaittiin olevan positiivisesti ja merkitsevästi yhteydessä laskentainformaatiosta löydettyjen virheiden määrään keskellä taantumaa vuonna 2008. Tulosten mukaan tilintarkastajat tekivät palkkioihinsa liittyviä myönnytyksiä vuonna 2008, ja palkkioihin kohdistuva paine oli yhteydessä tilintarkastuksen laadun heikentymiseen vuonna 2008.

Julkaisu 4

Tilintarkastuksen laadun ja päätöksenteon välistä yhteyttä on viime aikoina tutkittu muun muassa Ojalan, Niskasén, Collisin ja Pajusen *Managerial Auditing Journal* -lehdessä vuonna 2014 julkaistussa artikkelissa ”Audit quality and decision-making in small companies”. Artikkelissa analysoitiin tilintarkastuksen taloudellisten vaikutusten ja laadun välistä suhdetta. Tilintarkastuksen taloudellisia vaikutuksia arvioitiin seitsemän tilintarkastuksen hyötykomponentin avulla, joita olivat sisäisen päätöksenteon hyödyt, tilintarkastajan palveluista ja neuvoista saatu kokonaishyöty, käyttäjien taloudellisen tiedon varmuudesta saama hyöty, sisäisen valvonnan hyötyjen tarjoaminen, lainsäädännön tai raportoinnin muutoksiin liittyvän neuvonnan hyödyt, veroneuvonnan hyödyt ja laskentatekniikkaan liittyvän neuvonnan hyödyt. Tilintarkastuksen laatua arvioitiin sillä, oliko valittu niin sanottu Big4-yritys vai ei, mitä on tutkimuksissa käytetty yhtenä tilintarkastuksen laadun mittarina. Asiaa tutkittiin pienten yritysten omistaja-johtajien näkökulmasta. Tutkimusaineisto kerättiin 642 pienen suomalaisen yrityksen (joiden liikevaihto oli alle 10 miljoonaa euroa) omistaja-johtajilta postikyselyn avulla vuonna 2013.

Ojalan ym. (2014) tutkimuksen keskeisimpänä tuloksena raportoitiin se, että Big4-tilintarkastusyhtiön valinta ei ollut tilastollisesti merkitsevällä tavalla yhteydessä testattuihin tilintarkastuksen hyötykomponentteihin. Sen sijaan tulokset osoittivat omistaja-johtajan ulkopuolisen kirjanpitäjän kompetenssista ja luotettavuudesta muodostaman käsityksen olevan positiivisessa

yhteydessä tilintarkastuksen koettuun hyödyllisyyteen. Toisin sanoen mitä kyvykkäämmäksi ja luotettavammaksi kirjanpitäjä arvioitiin, sitä hyödyllisemmäksi tilintarkastuskin koettiin. Tutkimuksen tuloksena havaittiin myös se, että ne yritykset, jotka eivät sisällytä sähköisiä laskutusprosesseja laskentajärjestelmäänsä, todennäköisesti arvostavat tilintarkastuksen tarjoamia sisäisen valvonnan hyötyjä muita yrityksiä enemmän.

Julkaisu 5

Tilintarkastuksen laadun ja tuloksen järjestelyn välistä suhdetta on tutkittu jo pitkään. Luippold, Kida, Piercey ja Smith ovat tutkineet tätä aihepiiriä *Accounting, Organizations and Society* -lehdessä vuonna 2015 julkaistussa artikkelissa ”Managing audits to manage earnings: The impact of diversions on an auditor’s detection of earnings management”. Tutkimus käsitteli sitä, heikentääkö tilintarkastajien huomion toisaalle suuntaaminen (eli harhauttaminen) heidän kykyään paljastaa asiakasyrityksen tuloksenjärjestelypyrkimyksiä. Erityisesti tutkittiin tilintarkastajien huomion suuntaamista niin sanotusti puhtaaseen tilinpäätökseen tai muihin kuin tuloksenjärjestelyyn liittyviin virheisiin.

Luippoldin ym. (2015) tutkimus toteutettiin kokeellisena Big4-tilintarkastusyhteisöjä edustavien tilintarkastajien keskuudessa. Kokeeseen osallistui 76 tilintarkastajaa, joilla oli keskimäärin neljän vuoden työkokemus tilintarkastuksesta. Tilintarkastajien työkokemuksen määrän tai arvoaseman ei havaittu vaikuttavan tuloksiin. Tutkimuksen tuloksena havaittiin, että tilintarkastajien kyky paljastaa tuloksenjärjestelyyn liittyviä pyrkimyksiä oli huonoimmillaan silloin, kun heidän huomionsa suunnattiin puhtaisiin tilinpäätöksiin, ja parhaimmillaan silloin, kun heidän huomionsa suunnattiin muihin virheisiin. Johtopäätöksenä todettiin, että yritysjohdo voi tilintarkastuksen tehokkuutta vähentääkseen yrittää hyödyntää sellaista taktiikkaa kuin tilintarkastajan huomion suuntaamista toisaalle – virheettömille alueille.

Julkaisu 6

Tilintarkastuksen laadun ja rahoitusmarkkinoiden välinen suhde on yksi aiemmissa tutkimuksissa käsitellyistä aiheista. Lamoreaux, Michas ja Schultz ovat tuoneet tähän aihealueeseen uuden näkökulman keskittymällä Maailmanpankin toimintaan keväällä 2015 *The Accounting Review* -lehdessä julkaistussa artikkelissa ”Do Accounting and Audit Quality Affect World Bank Lending”. Artikkelissa tutkittiin siten sitä, vaikuttaako laskentatoimen ja tilintarkastuksen laatu Maailmanpankin myöntämiin lainoihin. Erityisesti tutkimuksessa analysoitiin vuonna 1944 Bretton Woodsissa pidetyssä neuvottelussa perustetun Maailmanpankin kansainvälisten kehitysapulainojen allokointia. Artikkeliki keskittyi Maailmanpankin toimintaan, apua saaneisiin kehitysmaihin, taloudellisiin ja poliittisiin näkökohtiin sekä eri maiden laskentatoimen ja tilintarkastuksen järjestelmien tasoeroihin.

Maailmanpankin kehitysapulainoja on nykyisin pidetty tärkeänä kehitysmaiden infrastruktuurien, pääomamarkkinoiden ja hallitsemisfunktioiden vahvistamisessa ja nykyaikaistamisessa. Lainojen takaisinmaksun kautta Maailmanpankki rahoittaa osin sekä omaa toimintaansa että kehitysmailla suunnattua lainaustoimintaa. Kehitysapulainojen taloudellinen merkitys on huomattava sekä absoluuttisesti (niiden määrä oli yli 160 miljardia dollaria vuonna 2010) että erityisesti hakijamaiden talouden kannalta. Tästä huolimatta siitä, ottaako Maailmanpankki lainapäätöksissään huomioon hakijamaiden laskentatoimen ja tilintarkastuksen ympäristöjen vahvuudet vai ei, on ollut vain vähän aiempaa empiiristä tutkimusta. Toisaalta Lamoreaux ym. (2015) pitivät jälkimmäistä vaihtoehtoa epätodennäköisenä, koska avun vastaanottajia vaaditaan säännöllisesti toimittamaan Maailmanpankille tarkastettua tilinpäätösinformaatiota ja koska Maailmanpankkia tukevat lahjoittajat eivät todennäköisesti jatka avun antamista, jos korruptoituneet poliitikot, byrokraatit ja diktaattorit ohjaavat apua toisaalle omaksi hyödykseen. Maailmanpankin on tukeuduttava raportointi- ja tilintarkastusjärjestelmien tuottamaan informaatioon siitä, miten tukea saaneet maat ovat käyttäneet kehitysapulainansa. Toisaalta tutkijat arvelivat, että laskentatoimen ja tilintarkastuksen laadun arviointi voi olla toisarvoista, jos lainoituspäätöksissä vaikuttavat Maailmanpankin ja sen suurimman osakkeenomistajan (Yhdysvaltojen) tärkeinä pitä-

mät geopoliittiset tekijät. Tutkijat testasivat näitä oletuksia seuraavien hypoteesien avulla:

- H1: Maailmanpankin antamien lainojen määrä on positiivisesti yhteydessä maan laskentatoimen laatuun.
- H2: Maailmanpankin antamien lainojen määrä on positiivisesti yhteydessä siihen, miten ammattitaitoinen maan tilintarkastusammattikunta on.
- H3: Maailmanpankin antamien lainojen määrän ja laskentatoimen/tilintarkastuksen laadun välinen positiivinen suhde on heikompi niissä maissa, joiden geopoliittiset intressit ovat muita maita paremmin linjassa Yhdysvaltojen intressien kanssa.
- H4: Maailmanpankin antamien lainojen määrän ja laskentatoimen/tilintarkastuksen laadun välinen positiivinen suhde on vahvempi maissa, joissa on suhteellisesti enemmän korruptiota verrattuna maihin, joissa korruptiota on suhteellisesti vähemmän.

Kehitetyt hypoteesit testattiin 258:n vuosien 1999–2008 kuluessa 42 eri maasta kerätyn maakohtaisen havainnon avulla. Tutkimuksen empiiristen tulosten mukaan Maailmanpankki lainaa enemmän niille maille, joissa laskentatoimi ja tilintarkastus ovat laadukkaampia. Toisin sanoen maan laskentatoimen ja tilintarkastuksen hyvä laatu lisää Maailmanpankin uskoa siihen, että myönnetty apu käytetään suunnitelmien mukaan. Myönnetty kehitysapulainat olivat suuremmat niille maille, joissa raportoidut tuotot olivat korkealaatuisempia, joissa oli vähemmän eroja laskentatoimen kansainvälisten standardien (International Accounting Standards, IAS) ja maan omien standardien välillä ja joissa International Financial Reporting standardeille (IFRS-standardeille) oli annettu mandaatti. Myönnetty kehitysapulainat olivat suuremmat niille maille, joissa tilintarkastuksen ammattikunta oli kehittyneempi. Poliittisten intressien havaittiin vaikuttavan lainojen allokontiin siten, että laskentatoimen ja tilintarkastuksen laatu ei vaikuttanut lainamääriin niissä maissa, joiden intressit olivat linjassa Yhdysvaltojen geopoliittisten intressien kanssa. Laskentatoimen ja tilintarkastuksen laadulla havaittiin kuitenkin olevan merkitystä korruptoituneissa maissa. Tämän perusteella tutkijat päättelivät, että

Maailmanpankki luottaa enemmän niiden maiden laskentatoimeen ja tilintarkastukseen, jotka ovat vähemmän korruptoituneita.

Tulokset ja johtopäätökset

Tässä artikkelissa luotiin katsaus uusimpaan tilintarkastuksen laatua käsittelevään tieteelliseen tutkimukseen. Laatua yleisemminkin ja tilintarkastuksen laatua erityisesti lähestyttiin sekä aiheesta muodostettujen teoreettisten viitekehysten että asiaa havainnollistavien yksittäisten esimerkkitutkimusten avulla. Kun niitä suhteutetaan keskenään, tässä tutkimuksessa saadaan seuraavat tulokset:

Ensinnäkin, tässä artikkelissa oli mahdollista täydentää Garvinin (1988) ryhmittelemiä laatukäsitteen näkökulmia kahdella uudella näkökulmalla. Garvin (1988) oli aiemmin ryhmitellyt seuraavat viisi laatukäsitteen näkökulmaa: valmistuslähtöinen, tuotelähtöinen, käyttäjälähtöinen, arvolähtöinen ja transkendenttinen (ks. myös Oulasvirta 1992). Tässä tutkimuksessa niitä täydennettiin sidosryhmälähtöisellä näkökulmalla ja vastuullisella näkökulmalla. Sidosryhmälähtöisessä näkökulmassa otetaan huomioon mm. kuluttajia, yhteiskuntaa ja kansainvälistä kaupankäyntiä hyödyttävät seikat. Vastuullinen näkökulma liittyy eettisesti kestävään kehitykseen. Sen osa-alueina eroteltiin taloudellinen vastuullisuus, sosiaalinen vastuullisuus ja ympäristöön liittyvä vastuullisuus. Oletuksena on, että laadukkaan tuotteen, palvelun tai toiminnan tulee olla myös sidosryhmiä hyödyttävää ja vastuullista.

Toiseksi, tässä artikkelissa avattiin tilintarkastuksen laatukäsitteen monisäikeisyyttä. Tilintarkastuksen laatua havaittiin määritellyn ja mitatun huomattavasti suppeammista näkökulmista kuin mitä edellä on kerrottu laadun käsitteestä, mutta kuitenkin hyvin monin eri tavoin. Analysoiduissa artikkeleissa tehdyt tilintarkastuksen laadun mittaukset ja arvioinnit olivat tällöin pitkälti Watkinsin ym. (2004) sekä Knechelin ja Shefchikin (2014) viitekehyksissä esitettyjen vaihtoehtojen mukaisia. Toisin sanoen, tilintarkastuksen laatua arvioitiin mm. mukautettujen tilintarkastuskertomusten antamisen ja tuloksen järjestelyn rajoittamisen kannalta, johdon kokemusten pohjalta, tarkastetusta aineistosta löydettyjen virheiden kannalta, sekä siltä pohjalta, oliko

tilintarkastajaksi valittu Big 4-yritys vai ei. Sekä edellä esiteltyjen viitekehysten (Watkins ym. 2004; Knechel & Shefchik 2014) että artikkelien (Gul ym. 2013; Svanström 2013; Ettredge ym. 2013; Ojala ym. 2014; Luippold ym. 2015; Lamoreaux ym. 2015) pohjalta on selvää, että tilintarkastuksen laadukkuutta voidaan tutkia – ja on jatkossakin syytä tutkia – useilla erilaisilla kriteereillä ja tutkimusasetelmilla, koska tilintarkastuksen laadusta ei ole olemassa yhtä yleisesti hyväksyttyä määritelmää.

Kolmanneksi, tässä tutkimuksessa kartoitetaan jo tutkittuja ja tutkimusta edelleen vaativia aiheita ja tutkimusasetelmia. Viimeaikaisten artikkelien aihepiirin, näkökulmien ja kontekstien havaitaan vaihdelleen, mikä rikastuttaa käsitystä tilintarkastuksen laadukkuudesta. Artikkeleissa oli tutkittu mm. tilintarkastajien päätöksentekoa, neuvontapalveluja, palkkioita, huomion suuntaamista ja ammattimaisuutta sekä taloudellisia hyötyjä. Tutkittuja näkökulmia olivat tilintarkastajien oman näkökulman ohella johdon ja omistaja-johtajien näkökulmat. Aiheita tutkittiin muun muassa kiinalaisten tarkastajien, ruotsalaisten pk-yritysten, pienten suomalaisten yritysten sekä kehittyvien maiden kontekstissa. Alan tutkimus on tällöin selvästikin ollut suuressa määrin taloustieteen menetelmiin nojaavaa valtavirtatutkimusta (ks. myös Kihn & Näsi 2011, 82).

Esitetyn kirjallisuusanalyysin pohjalta näyttää ilmeiseltä, että tilintarkastuksen laatu taustatekijöineen ja vaikutuksineen on ollut yksi keskeinen aihealue ulkomailla julkaistussa tieteellisessä tutkimuksessa ja tulee olemaan sitä jatkossakin. Vaikka useimmat edellä esitetyistä tutkimuksista on toteutettu ulkomailla, samoja tai samantapaisia kysymyksiä voitaisiin monessa tapauksessa hyvin tutkia myös suomalaisella aineistolla. Jatkotutkimuksissa voitaisiin tutkia myös tilintarkastuksen laatukäsitteen erilaisia näkökulmia ja niiden painottumista erilaisissa tarkastuksissa ja konteksteissa Garvinin (1988) ja tässä tarkennettujen laatu näkökulmien pohjalta. Erilaisia laatumittareita voitaisiin samanaikaisesti testata monimuuttujamenetelmien avulla (ks. esim. Leppänen, Ojala, Oulasvirta & Saastamoinen 2017).

Lähteet

- Alander, I. & Taskinen, A. 2009. Tilintarkastajien ammattitaidon valvonta ja laadun-
tarkastukset. Teoksessa Heiskanen, J., Kihn L-A. & Näsi, S. (toim.) *Näkökulmia
laskentatoimeen ja tilintarkastukseen*. Tampere: Tampere University Press, 112–
126.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY. Tilinpäätösten ja konso-
lidoitujen tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta, direktiivien 78/660
ETY ja 83/849/ETY muuttamisesta sekä neuvoston direktiivien 84/253/ETY
kumoamisesta. 17.5.2006.
- Ettredge, M., Fuerherm, E. E. & Li, C. 2014. Fee pressure and audit quality. *Accounting,
Organizations and Society* 39, 247–263.
- Garvin, D.A. 1988. *Managing Quality. The Strategic and Competitive Edge*. New York:
The Free Press, A Division of Macmillan, Inc.
- Grönroos, C. 2007. *Service Management and Marketing. Customer Management in Service
Competition*. Third Edition. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Gul, F. A., Wu, D. & Yang, Z. 2013. Do individual auditors affect audit quality? Evidence
from archival data. *The Accounting Review* 88(6), 1993–2023.
- Juran, J. M. & De Feo, J. A. 2010. Attaining superior results through quality. Teoksessa
Juran, J.M. & De Feo, J.A. (toim.) *Juran's Quality Handbook. The Complete Guide
to Performance Excellence*. Sixth Edition. New York: McGraw-Hill companies,
3–40.
- Karjalainen, J. 2011. Audit quality and cost of debt capital for private firms: evidence from
Finland. *International Journal of Auditing* 15 (1), 88–108.
- Kihn, L-A. 2015. Laatu kolmesta tarkastelunäkökulmasta: tekninen, kaupallinen ja
palveluun liittyvä laatu. Teoksessa K. af Ursin, E. Pekkola & J. Stenvall (toim.)
Byrokraatia, hallintoideologia ja julkisten organisaatioiden johtamisajattelu.
Tampere: Tampere University Press, 283–301.
- Kihn, L-A. & Näsi, S. 2011. Tilintarkastusta käsittelevien väitöskirjojen tutkimusstra-
tegiset valinnat – Aihepiiri ja tutkimusote. Teoksessa A. Jokipii & J. Miettinen
(toim.) *Contributions to Accounting, Auditing and Internal Control. Essays in
Honour of Professor Teija Laitinen*. Vaasa: Acta Wasaensia No. 234, 61–87.
- Knechel, W. R., Krishnan, G.V., Pevzner, M., Shefchik, L. B. & Velury, U. K. 2013. Audit
quality: Insights from the academic literature. *Auditing: A Journal of Practice &
Theory* 32, 385–421.
- Knechel, R. W. & Shefchik, L.B. 2014. Audit quality. Teoksessa David Hay, Robert
Knechel & Marleen Willekens (toim.) *The Routledge Companion to Auditing*.
London: Routledge, 130–147.
- Kuttila, J. & Ihantola, E-M. 2009. HTM-tilintarkastajien kokemuksia laaduntarkastuksista
vuosina 1998–2006. Teoksessa Heiskanen, J., Kihn L-A. & Näsi, S. (toim.) *Näkö-
kulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen*. Tampere: Tampere University Press,
127–145.

- Lamoreaux, P., Michas, P. N. & Schultz, W. L. 2015. Do Accounting and Audit Quality Affect World Bank Lending. *The Accounting Review* 90 (2), 703–738.
- Leppänen, P., Ojala, H., Oulasvirta, L. & Saastamoinen, J. 2017. Suomalaisten kuntien kosmeettisen tulosohjauksen ja tilintarkastuksen laadun välinen yhteys. Teoksessa Kihn, L.-A., Leponiemi, U., Oulasvirta, L., Ruohonen, J. & Wacker, J. (toim.) *Näkökulmia tilintarkastukseen ja arviointiin*. Tampere: Tampere University, 113–136.
- Luippold, B. L., Kida, T., Piercey, M. D. & Smith, J. F. 2015. Managing audits to manage earnings: The impact of diversions on an auditor's detection of earnings management. *Accounting, Organizations and Society* 41, 39–54.
- Miettinen, J. 2008. *The Effect of Audit Quality on the Relationship between Audit Committee Effectiveness and Financial Reporting Quality*. Acta Wasaensia No. 197. Business Administration 80. Accounting and Finance.
- Nelson, M. & Tan, H. 2005. Judgment and decision making research in auditing: A task, person, and interpersonal interaction perspective. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 24, 41–71.
- Ojala, H., Niskanen, M., Collis, J. & Pajunen, K. 2014. Audit quality and decision-making in small companies. *Managerial Auditing Journal* 29 (4), 800–817.
- Oulasvirta, L. 1992. Palvelun laadusta julkisella sektorilla. *Hallinnon tutkimus* 11 (2), 86–93.
- Sundgren, S. 2009. Perceived audit quality, modified audit opinions and the likelihood of liquidating, bankruptcy among financially weak firms. *International Journal of Auditing* 13 (3), 203–221.
- Tepalagul, N. & Ling, L. 2015. Auditor independence and audit quality: A literature review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 30 (1), 101–121.
- Tilintarkastuslaki 936/1994.
- Tilintarkastuslaki 459/2007.
- Tilintarkastuslaki 1141/2015.
- Vakkuri, J. 2011. Laadunvarmistuksen ongelma julkishallinnon tilintarkastuksessa. Teoksessa Vakkuri, J., Oulasvirta, L., Wacker, J. & Kivimäki, R. (toim.) *Tarkastus ja arviointi julkisen ja yksityisen rajapinnassa*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Watkins, A.L., Hillison, W. & Morecroft, S. E. 2004. Audit quality: a synthesis of theory and empirical evidence. *Journal of Accounting Literature* 23, 153–193.